

Sokol R.V. Social Essence of Corruption in Ukraine

The article reveals the social origin and characteristic features of corruption in Ukraine for the period of the years of independence. The author specifies historical background of corruption, its difference from bribery. The possible ways of reduction of corruption impact on the efficiency of social and economic development of the state and society are outlined.

Key words: *corruption, bribery, socium, state, administration, private property, amnesty of capital, justice, corruption models.*

Стаття надійшла 9 квітня 2013 р.

УДК 336.71:343.85

Р.С. Сорока, М.П. Сорока

**СПЕЦИФІКА ТА ТЕНДЕНЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО
ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ**

Досліджується специфіка внутрішнього фінансового моніторингу в Україні. Визначено відмінності між обов'язковим та внутрішнім фінансовим моніторингом. Визначаються критерії та ознаки незвичайних угод як методу протидії відмиванню злочинних доходів та фінансуванню тероризму. Виявлено тенденції розвитку внутрішнього фінансового моніторингу в Україні.

Ключові слова: *фінансовий моніторинг, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, внутрішній фінансовий моніторинг, фінансові операції, незвичайні операції та угоди.*

Постановка проблеми. Україна стоїть на шляху соціально-економічних перетворень, які спрямовані на максимальне наближення фінансово-кредитних відносин до рівня провідних країн світу. До пріоритетних напрямів удосконалення фінансової системи України належить виконання державою рекомендацій міжнародного співтовариства у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму.

Боротьба з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, стає явищем світового масштабу. Протидія цьому явищу є одним із найефективніших засобів боротьби з торгівлею наркотиками, людьми, зброєю, а також із тероризмом. Україна є учасником боротьби з відмиванням «брудних» грошей і заявила про себе як про цивілізовану державу, що обумовлює актуальність теми дослідження.

Стан дослідження. Проблеми протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, викликають значний науковий інтерес.

Різномічні теоретичні засади формування національної системи фінансового моніторингу висвітлюються у працях О. Барановського [1], С. Буткевича [3], О. Васюренко, С. Гуржія [2], С. Дмитрова [6], М. Єрмошенко, М. Колдовського [5], А. Мещерякова, Я. Соловія [7], Р. Сопільника [8], М. Флейчук [10] та ін.

Однак, незважаючи на суттєві наукові результати, отримані вченими, недостатньо вивченими залишаються питання виявлення незвичайних фінансових операцій, що відповідно обумовило вибір теми і мети роботи.

Метою дослідження є розвиток теоретико-методологічних засад побудови механізму внутрішнього фінансового моніторингу в напрямку обґрунтування критеріїв виявлення незвичайних угод як методу протидії відмиванню злочинних доходів та фінансуванню тероризму.

Виклад основних положень. Фінансовий моніторинг у вузькому значенні розуміють як недопущення легалізації та відмивання злочинних коштів, а в широкому розумінні – систематичне відстеження тенденцій або процесів, збір інформації про певні явища, спостереження за певними об'єктами з превентивною метою. В Україні побудова системи такого моніторингу передбачає удосконалення обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу.

Наявність поряд із обов'язковим внутрішнього фінансового моніторингу зумовлене перш за все тим, що з об'єктивних причин законодавець не здатний закріпити всі критерії й ознаки операцій у рамках обов'язкового фінансового моніторингу, а також необхідність негайно реагувати на мінливі економічні відносини, а значить, і на нові способи відмивання злочинних доходів та фінансування тероризму.

Згідно з чинним законодавством внутрішній фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з виявлення фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, із застосуванням підходу, що ґрунтується на проведенні оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників; подання інформації в Держфінмоніторинг про операції, що мають високий ступінь ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, а також додаткової інформації про фінансові операції та їх учасників, що стали об'єктом фінансового моніторингу з боку Держфінмоніторингу [9].

Термін «внутрішній (факультативний) фінансовий моніторинг» не передбачає в суб'єкта первинного фінансового моніторингу наявності права вибору, здійснювати цей вид моніторингу чи ні. У даному

випадку йдеться про те, що внутрішній моніторинг є додатковим видом фінансового моніторингу, який зобов'язаний здійснювати кожен із суб'єктів фінансового моніторингу.

Загалом принципова відмінність між обов'язковим та внутрішнім фінансовим моніторингом полягає у визначенні об'єктів, на які спрямовані зусилля щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Узагальненим об'єктом фінансового моніторингу, згідно з чинною нормативно-правовою базою, є дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх здійснюють, за умови наявності ризиків використання цих активів з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників.

З огляду на суб'єктів первинного фінансового моніторингу основним його об'єктом є фінансова операція, тобто будь-які дії щодо активів, здійснені за допомогою суб'єкта первинного фінансового моніторингу. Загалом усі фінансові операції можна умовно поділити на традиційні, які відбуваються відповідно до сформованої практики, та незвичайні.

Об'єктом внутрішнього (додаткового) фінансового моніторингу є незвичайні операції та угоди. У науковій літературі також зустрічаються синонімічні поняття: «підозрілі операції», «сумнівні операції».

Незвичайні операції та угоди визначаються як операції та угоди, характеристики або підстави проведення яких дозволяють вважати, що вони здійснюються з метою відмивання злочинних доходів або фінансування тероризму.

Визначимо основні відмінності цих операцій та угод від інших, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу.

По-перше, незвичайні операції та угоди, на відміну від таких, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, як правило, не мають «кількісного» критерію. Так, згідно з «кількісним» критерієм, фінансова операція підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу в разі, якщо сума операції дорівнює чи перевищує 150 000 гривень (для суб'єктів господарювання, які проводять азартні ігри, – 13 000 гривень) або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, що еквівалентна 150 000 гривень (для суб'єктів господарювання, які проводять азартні ігри, – 13 000 гривень).

По-друге, на відміну від операцій і угод, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, незвичайні операції та угоди не мають законодавчо встановленого вичерпного переліку критеріїв або підстав їх виявлення.

По-третє, відомості про незвичайні операції та угоди направляються не на наступний день з дати їх проведення, а на наступний день з дати визнання уповноваженим органом суб'єкта фінансового моніторингу даної операції або угоди незвичайною. Як правило, в цих випадках уповноваженим органом суб'єкта фінансового моніторингу є його керівник або заступник керівника.

Загалом чинним законодавством України передбачено лише три критерії виявлення незвичайних операцій та угод, а саме:

1) заплутаний або незвичний характер фінансової операції чи сукупності пов'язаних між собою фінансових операцій, що не мають очевидного економічного сенсу або очевидної законної мети;

2) невідповідність фінансової операції характеру та змісту діяльності клієнта;

3) виявлення фактів неодноразового проведення фінансових операцій, характер яких дає підстави вважати, що метою їх здійснення є уникнення процедур обов'язкового фінансового моніторингу або ідентифікації, передбачених законодавством (зокрема, дві чи більше фінансові операції, що проводяться клієнтом упродовж одного робочого дня з однією особою та можуть бути пов'язані між собою, за умови, що їх загальна сума дорівнює чи перевищує «кількісний» критерій віднесення фінансової операції до об'єктів обов'язкового фінансового моніторингу).

У внутрішніх документах суб'єктів первинного фінансового моніторингу встановлюються додаткові критерії та ознаки операцій, які підлягають внутрішньому (факультативному) фінансовому моніторингу.

Проведений аналіз чинної системи внутрішнього фінансового моніторингу суб'єктів первинного фінансового моніторингу дозволив виокремити такі основні критерії виявлення незвичайних угод:

– невмотивована відмова в наданні клієнтом відомостей (крім установлених нормативними документами), які вимагаються суб'єктом фінансового моніторингу відповідно до сформованої практики, а також зайва стурбованість клієнта питаннями конфіденційності щодо здійснюваної операції (угоди);

– нехтування клієнтом більш вигідними умовами надання послуг (тариф комісійної винагороди і т.д.), а також пропозиція клієнтом незвично високої комісії;

– наявність нестандартних або дуже складних інструкцій щодо порядку проведення розрахунків, що відрізняються від звичайної практики, використовуваної цим клієнтом, або від звичайної ринкової практики;

– пропозиція клієнта здійснити повернення належної суми за розірваною угодою третім особам, у тому числі на рахунок в банку-нерезидент;

– наполегливе бажання клієнта працювати самостійно з віддаленого терміналу;

– внесення в операцію (угоду) доповнень і змін, які не відповідають установленій практиці діяльності організації;

– необґрунтована поспішність у проведенні операції, на якій належає клієнт;

– внесення клієнтом у раніше узгоджену схему операції (угоди) безпосередньо перед початком її реалізації значних змін, що особливо стосуються напрямку руху грошових коштів або іншого майна;

– передача клієнтом доручення про здійснення операції через представника (посередника), якщо представник (посередник) виконує доручення клієнта без вступу в прямий (особистий) контакт з організацією, що здійснює операції з грошовими коштами або іншим майном;

– відсутність інформації про клієнта (юридичну особу) в офіційних довідкових виданнях, а також неможливість здійснити зв'язок із клієнтом за зазначеними ним адресами і телефонами;

– складності, що виникають у суб'єкта первинного фінансового моніторингу при перевірці наданих клієнтом даних, невинуваті затримки в наданні клієнтом документів та інформації, подання клієнтом інформації, яку неможливо перевірити чи дана перевірка є занадто дорогою;

– неможливість установлення контрагентів клієнта;

– відсутність очевидного зв'язку між характером і родом діяльності клієнта з послугами, за якими клієнт звертається до суб'єкта первинного фінансового моніторингу, що здійснює операції з грошовими коштами або іншим майном;

– наполягання клієнта на проведенні розрахунків готівкою;

– придбання фізичною особою цінних паперів за готівку.

У разі виявлення ознак незвичайних угод суб'єктам первинного фінансового моніторингу необхідно брати до уваги як діючу практику в сфері протидії відмиванню злочинних доходів та фінансуванню тероризму, так і власний досвід. У літературних джерелах до рекомендованих ознак незвичайних угод віднесено наступні характеристики операцій:

– пропозиція клієнта суттєво (більш ніж у два рази) збільшити розмір страхової суми з відповідним збільшенням розміру страхової премії за діючим договором страхування життя;

– регулярне внесення змін у договір страхування у зв'язку зі зміною страхувальника, застрахованого вигодоодержувача;

– періодичне укладання клієнтом двох і більше договорів страхування життя на користь третьої особи строком до п'яти років;

– операції перестрахування за участю іноземних перестраховиків;

– здійснення взаємних угод, коли сторони таких угод (професійні учасники або їх клієнти) регулярно змінюються, виступаючи в якості то продавців, то покупців, набуваючи (продаючи) при цьому одноразово чи вроздріб один і той же фінансовий інструмент приблизно одного і того ж обсягу;

– регулярне укладення клієнтом строкових угод на ринку цінних паперів, особливо тих, які не передбачають поставки базового активу, в операціях з одним або кількома контрагентами, результатом чого є постійний прибуток або збиток клієнта;

– вчинення одиничних покупок (продажів) клієнтом, який не звертається до організаторів торгівлі цінними паперами, великих пакетів цінних паперів на суму не менше 80 тис. грн за цінами, які суттєво відрізняються від ринкових цін;

– здійснення регулярних операцій на суму не менше 50 тис. грн кожна щодо купівлі з подальшим продажем цінних паперів, що не мають ринкових котирувань і не перебувають у фондовому обороті, з направленням доходу на придбання високоліквідних цінних паперів;

– одночасне виставлення клієнтом доручень на купівлю і продаж цінних паперів за цінами, істотно відмінними від поточних ринкових цін (за винятком періоду відкриття торгової сесії під час здійснення операцій через організаторів торгівлі);

– оплата лізингових платежів за дорученням лізингодержувача третьою особою;

– безготівкові грошові перекази від підприємств-організаторів тоталізаторів або букмекерських контор;

– систематична здача в заставу ювелірних виробів без викупу;

– здача на комісію, в заставу або скупку ювелірних виробів з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння з можливо фальшивими відтисками пробірних клейм;

– перерахування за дорученням клієнта грошових коштів за реалізовані дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння, ювелірні вироби з них і лом таких виробів на рахунки третіх осіб.

У рамках здійснення методологічної діяльності наглядові органи, які є суб'єктами фінансового моніторингу, в рекомендаційному порядку можуть пропонувати інші критерії і підстави для виявлення незвичайних операцій та угод. Водночас необхідно зазначити, що з моменту включення таких критеріїв та підстав до Правил здійснення суб'єктом фінансового моніторингу внутрішнього контролю з метою протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів і фінансуванню тероризму виявлення та направлення відомостей про них до Держфінмоніторингу стають для суб'єкта фінансового моніторингу обов'язком.

Держфінмоніторинг України згідно зі своїми повноваженнями здійснює збір та обробку інформації, отриманої від суб'єктів первинного фінансового моніторингу, щодо фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу. Розподіл повідомлень, що були прийняті на облік Держфінмоніторингом України протягом 2003–2012 рр., з ознаками фінансового моніторингу наведено у табл. 1.

Тенденції формування повідомлень, що були прийняті на облік Держфінмоніторингом України впродовж усього періоду його діяльності з ознаками фінансового моніторингу, є неоднозначними і відображають як історію становлення фінансового моніторингу в Україні, так і активність злочинних груп у відмиванні незаконних доходів.

Таблиця 1

Структура повідомлень з ознаками фінансового моніторингу, що були прийняті на облік Державною службою фінансового моніторингу України впродовж 2003–2012 рр.*

Вид повідомлення	2003 р.		2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.	
	кількість, штук	питома вага, %	кількість, штук	питома вага, %	кількість, штук	питома вага, %	кількість, штук	питома вага, %	кількість, штук	питома вага, %	кількість, штук	питома вага, %	кількість, штук	питома вага, %	кількість, штук	питома вага, %	кількість, штук	питома вага, %	кількість, штук	питома вага, %
1. З ознаками обов'язкового та внутрішнього моніторингу	13214	7,0	24697	3,4	23342	3,0	21544	2,6	13911	1,4	9266	0,9	6683	0,8	6262	0,8	5050	0,5	6780	0,7
2. З ознаками внутрішнього моніторингу	82625	41,0	291952	40,2	326795	41,6	299100	35,5	308962	30,9	279736	26,3	220796	25,1	222707	27,6	493188	45,7	340067	35,1
3. З ознаками обов'язкового моніторингу	104793	52,0	409310	56,4	435805	55,4	520943	61,9	677974	67,7	773371	72,8	650573	74,1	577455	71,6	581213	53,8	620974	64,2
Всього	200632	100,0	725959	100,0	785942	100,0	841587	100,0	1000849	100,0	1062373	100,0	878052	100,0	806424	100,0	1079451	100,0	967821	100,0

* Складено за даними Державної служби фінансового моніторингу України

Так, у 2003–2007 рр. відбувалося становлення національної системи фінансового моніторингу в Україні, що знайшло свій вияв у фак-

тично щорічному збільшенні повідомлень від суб'єктів первинного фінансового моніторингу, направлених у Держфінмоніторинг, з ознаками внутрішнього фінансового моніторингу. Це було наслідком підвищення рівня активного аналізу фінансових операцій з боку суб'єктів фінансового моніторингу.

У порівнянні з минулими періодами впродовж 2008–2012 рр. у структурі отриманих повідомлень від суб'єктів первинного фінансового моніторингу спостерігається тенденція до збільшення частки повідомлень з ознаками обов'язкового фінансового моніторингу. Одночасно зменшується частка повідомлень з ознаками внутрішнього моніторингу, що свідчить про більш детальне вивчення суб'єктами первинного фінансового моніторингу фінансових операцій та про поступове скорочення практики інформування «про всяк випадок».

Висновки. Таким чином, в даний час критерії та ознаки незвичайних операцій та угод містяться в Законі про протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, нормативних актах та рекомендаціях Держфінмоніторингу і наглядових органів, а також у внутрішніх документах суб'єктів фінансового моніторингу.

Привести єдиний стандартний перелік критеріїв та ознак незвичайних операцій та угод неможливо, позаяк кожен із суб'єктів фінансового моніторингу закріплює перелік критеріїв та ознак, відповідних тим видам діяльності, які фактично здійснює цей суб'єкт фінансового моніторингу.

З розвитком економічних відносин способи відмивання злочинних доходів та фінансування тероризму будуть тільки розширюватися, а значить, змінюватимуться критерії та ознаки незвичайних операцій.

Беручи до уваги зарубіжний досвід розвитку системи фінансового моніторингу, можна спрогнозувати, що подальшим напрямом розвитку законодавства у сфері відмивання злочинних доходів та фінансування тероризму має стати розширення переліку критеріїв і ознак незвичайних операцій та угод, а також відмова від обов'язкового фінансового моніторингу.

1. Барановський О. Боротьба з «відмиванням» грошей у банківському секторі економіки / О. Барановський // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 5. – С. 10–17.

2. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспект / [С.Г. Гуржій, О.Л. Копиленко, Я.В. Янушевич та ін.]. – К.: Парлам. вид-во, 2005. – 216 с.

3. Буткевич С.А. Фінансовий моніторинг в Україні (організаційно-правові аспекти): монографія / С.А. Буткевич. – Сімферополь: Кримнавчпед-держвидав, 2010. – 286 с.

4. Звіти Державної служби фінансового моніторингу України за 2003–2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua>.

5. Колдовський М.В. Діяльність банків з протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом: дис. ... канд. екон. наук / М.В. Колдовський. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 235 с.

6. Моделювання оцінки ризиків використання банків з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму: монографія / С.О. Дмитров, О.В. Меренкова, Л.Г. Левченко, Т.А. Медвідь; під заг. ред. О.М. Бережного. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 75 с.

7. Соловій Я.І. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія / Я.І. Соловій, В.В. Дутка, А.В. Дутка. – Івано-Франківськ: Надвірнянський друк, 2008. – 231 с.

8. Сопільник Р.Л. Проблемні питання розслідування легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом / Р.Л. Сопільник // Збірник наукових праць Львівського університету бізнесу та права. – 2010. – № 4. – С. 57–61.

9. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України від 28.11.02 р. № 249-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

10. Флейчук М.І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації / М.І. Флейчук. – Львів: Ахілл, 2008. – 660 с.

Сорока Р.С., Сорока М.П. Специфика и тенденции внутреннего финансового мониторинга в Украине

Исследуется специфика внутреннего финансового мониторинга в Украине. Определены различия между обязательным и внутренним финансовым мониторингом. Значительное внимание уделяется определению критериев и признаков необычных сделок как методу противодействия отмыванию преступных доходов и финансированию терроризма. Раскрыты тенденции развития внутреннего финансового мониторинга в Украине.

Ключевые слова: *финансовый мониторинг, легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем, внутренний финансовый мониторинг, операции, необычные операции и сделки.*

Soroka R.S., Soroka M.P. Specifics and Tendencies of Internal Financial Monitoring in Ukraine

The specific of the internal financial monitoring in Ukraine is investigated. The differences between mandatory and internal financial monitoring are defined. Special attention is paid to the criteria and features of unusual transactions as a method of combating money laundering and terrorism financing. Tendencies of development of internal financial monitoring in Ukraine are discovered.

Key words: *financial monitoring, the legalization (laundering) of proceeds from crime, internal financial monitoring, financial transactions, unusual transactions and agreements.*

Стаття надійшла 5 квітня 2013 р.